

nî eserin müellif hattıyla olan nüshasını gördüğünü ve tamamlanmamış olduğunu söylemektedir (*Lisânü'l-Mizân*, VI, 74). Aynı konuda, İbn Züreyk diye anılan Muhammed b. Abdurrahman el-Hanbelî'nin de bir çalışması vardır (Ziriklî, VII, 66). **3. Zevâ'idü İbn Hibbân 'ale's-Şaḥîḥayn.** İbn Hacer el-Askalânî, Moğultay b. Kılıç'ın bir ciltten ibaret bu eserinin tamamlanmamış müellif nüshasını gördüğünü söylemektedir (*Lisânü'l-Mizân*, VI, 74). **4. Ricâlü Şaḥîḥi İbn Hibbân.** Zeynüddin el-İrâkî'ye aittir. **5. Eḫrâfü Şaḥîḥi İbn Hibbân.** Yine Zeynüddin el-İrâkî'ye ait olan eser *el-Müsnedü's-Şaḥîḥ*'in üçüncü kısmının altmışıncı nevine kadar olan hadislerin ilk cümlelerinin fihristidir. **6. Taḥricü erba'îne ḥadîş büldâniyye min Şaḥîḥi'bnî Hibbân.** Kısaca *el-Erba'üne'l-büldâniyye* diye de bilinen bu çalışmada Zeynüddin el-İrâkî, *el-Müsnedü's-Şaḥîḥ*'te kırk ayrı şehre mensup olan kırk muhaddis tarafından rivayet edilen kırk hadisi bir araya getirmiştir. **7. Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idü İbn Hibbân.** Nüreddin el-Heysemî, *el-Müsnedü's-Şaḥîḥ*'in Buhârî ve Müslim'in *eş-Şaḥîḥ*'leri üzerine olan zevâidini bir araya getirmiştir. Eserde 2647 hadis senedleriyle birlikte konularına göre tertip edilmiştir (nşr. Muhammed Abdürrezzâk Hamza, Kahire, ts.; Beyrut, ts.; Medine, ts.; Beyrut 1999; nşr. Şuayb el-Ārnaût – Muhammed Rıdvân Araksûsî, I-II, Beyrut 1414/1993; nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî – Abduh Ali el-Kûşek, I-IX, Dimaşk 1411-1414/1990-1993, son cildi fihristtir). Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, bu eser için Muhammed Abdürrezzâk Hamza neşrine göre *Fihrisü eḥâdişü Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idü İbn Hibbân* adıyla bir fihrist hazırlamıştır (Beyrut 1407/1987; Dimaşk 1993). Nâsirüddin el-Elbânî kitaptaki sahih rivayetleri iki cilt halinde *Şaḥîḥu Mevâridü'z-zam'ân*, za-yıf rivayetleri de bir cilt halinde *Zâ'ifü Mevâridü'z-zam'ân* adıyla yayımlamıştır (Riyad 1422/2002). Mustafa Işık eser üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.). *el-Müsnedü's-Şaḥîḥ*'in orijinalini ortaya koymak amacıyla Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Mehmet Ali Sönmez'in başkanlığında başlatılan metin tesbiti ve Türkçe'ye tercümesi çalışmaları devam etmektedir. *el-Müsnedü's-Şaḥîḥ*'i İbn Balabân ve İbnü'l-Mülakkın'ın ihtisar ettiği belirtilmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1075; Ziriklî, V, 74).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-Şaḥîḥ*, TSMK, III, Ahmed, Medine, nr. 289, I, vr. 1 vd.; Hâzimî, *Şürâtü'l-e'immeti'l-ḥamse* (nşr. Zâhid Kevserî), Ka-

hire 1991, s. 44; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-ḥadîş*, Kahire 1326, s. 9; İbn Balabân, *el-İḥsân fi takrîbi Şaḥîḥi İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Ārnaût – Hüseyin Esed), Beyrut 1418/1997, neşreden giriş 1, 3-62; Zehebi, *'Alâmü'n-nübelâ'*, XX, 10, 21; XXII, 114; XXIII, 312-313, 326; a.mlf., *Tezkiretü'l-ḥuffâz*, III, 921; IV, 1328; İbn Kesir, *el-Bidâye*, Beyrut 1988, I, 194; İrâkî, *Fethu'l-muḡîs*, s. 17-18; a.mlf., *et-Taḳyîd ve'l-izâḥ*, Kahire 1350, s. 18; Heysemî, *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idü İbn Hibbân* (nşr. Muhammed Abdürrezzâk Hamza), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye), s. 11-13; Taḳyüddin el-Fâsî, *Zeylü't-Taḳyîd fi ruvâti's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hûtî), Beyrut 1410/1990, II, 363; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VI, 74; a.mlf., *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbnî's-Salâḥ* (nşr. Rebî' b. Hâdî Umeyr), Riyad 1408/1988, I, 291; Taḳyüddin İbn Fehd, *Laḫzû'l-elḫâz (Zeylü Tezkiretü'l-ḥuffâz li'z-Zehebi)* içinde, nşr. M. Zâhid Kevserî), Dimaşk 1347, s. 196, 232-233; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, Kahire 1307, s. 32; *Keşfü'z-zunûn*, I, 463; II, 1075, 1400; Ziriklî, *el-A'lam*, V, 74; VII, 66; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, s. 257-258; Elbânî, *Maḫtûḫât*, s. 42; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-ḥaşiş*, Kahire 1399/1979, s. 22; Mehmet Ali Sönmez, *İbn Hibbân ve Cerh-Tadil Metodu*, İstanbul, ts. (Umran Yayınları), s. 10, 24-34; Mustafa Işık, *İbnu Huzeyme, Sahih'i ve İbnu Hibban'ın Sahih'iyle Mukayesesi* (doktora tezi, 1997), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 163-217; Yahyâ b. Abdullah eş-Şehrî, *Zevâ'idü ricâlî Şaḥîḥi İbn Hibbân*, Riyad 1422/2001, I, 43-78.

MEHMET ALİ SÖNMEZ

MÜSNEDÜN İLEYH

(bk. İSNAD).

MÜSNİD

(المسند)

Daha çok, hadis rivayetine yeni başlayan kimseleri ifade eden bir terim.

Sözlükte “dayanmak” anlamındaki **sünüd** kökünün “if’âl” kalıbından türeyen **müsnid** kelimesi “dayandıran, anlam yükleyen, sözü söyleyenine kadar ulaştıran” mânasına gelir. Farklı şekillerde tarif edilmiş olmakla birlikte hadis terimi olarak daha çok “hadis hakkında bilgisi olsun veya olmasın hadisi senedli olarak rivayet eden kimse” demektir. Bu terimi “hadisi söyleyenine nisbet ederek rivayet eden kişi” anlamında râvinin karşılığı olarak kullanan muhaddisler de vardır. Müsnid, hadis rivayetine yeni başlayan râvinin hadis ilminde elde ettiği ilk ve en düşük mertebe olup râvi ile arasında bir fark bulunmamaktadır. Bu mânada müsnidin, yalnızca hadis dinlediği ve rivayet ettiği için naklettiği hadislerin metinleri ve isnadları konusunda bilgi sahibi olması aranmaz. Hadisi duyduğu gibi doğru bir şekilde senediyle bir-

likte nakletmesi yeterlidir. Zamanla rivayet hususunda uzmanlaşan müsnid hadis ilminde muhaddis mertebesine yükselir.

Müsnid kelimesi, ilk dönemlerde hadisleri müsned şeklinde toplayan veya müsned tarzında eser yazan müellifler hakkında da kullanılmış olup bu özellikleri sebebiyle “müsned” veya “müsnidi” nisbesiyle anılan muhaddisler vardır. Müsned telif etmiş olan Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimler bu anlamda birer müsniddir. Özellikle ilk üç asrda müsnid teriminin, hadisleri sahâbi râviye kadar kesintisiz ulaştıran ve hadisler konusundaki araştırmaları sebebiyle rivayetlerine güven duyulan muhaddisler için önemli bir pâyeye olarak kullanıldığı da olmuş. Buhârî'nin hocalarından Abdullah b. Muhammed el-Cu'fî çağdaşlarıncâ “Müsnidi” (Müsnedi) lakabıyla anılmıştır. Bazan da müsnid kelimesi, yaşadığı şehirde veya bölgede tanınan muhaddis için diğer âlimler veya halk tarafından “Bağdat müsnidi, kendi devrinin Mısır müsnidi” gibi o şehre veya bölgeye nisbetle bir unvan olarak kullanılmıştır. Bunun yanında şöhreti İslâm dünyasında yaygınlık kazandığı için “Müsnide” veya “Müsnidü'd-dünyâ” şeklinde anılan muhaddisler de vardır. Nitekim Taberânî'nin meşhur lakaplarından biri de Müsnidü'd-dünyâ'dır.

BİBLİYOGRAFYA :

Süyûtî, *Tedribü'r-râvi* (nşr. Abdülvehhâb Abdülâtîf), Kahire 1385/1966, I, 43; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, s. 8; Nüreddin İtr, *Mu'cemü muştalâḫati'l-ḥadîsiyye*, Dimaşk 1397/1977, s. 97; Cemâleddin el-Kâsımî, *Ḳavâ'idü't-taḫdîş* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Dimaşk 1399/1979, s. 76; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-Vasiḫ fi 'ulûm ve muştalâḫi'l-ḥadîş*, Cidde 1403/1983, s. 19; Talat Koççiyit, *Hadis İstılahları*, Ankara 1985, s. 320; Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 116; Mustafa Saîd el-Hin – Bedîr Seyyid el-Lahhâm, *el-İzâḥ fi 'ulûmi'l-ḥadîş ve'l-işṭilâḫ*, Beyrut 1419/1999, s. 31-32.

İBRAHİM HATİBOĞLU

MÜSTAĞFİRİ

(المستغفر)

Ebû'l-Abbâs Ca'fer b. Muhammed b. el-Mu'tez el-Mustağfirî en-Nesefî (ö. 432/1041)

Hadis hâfızı.

350 (961) yılından sonra muhtemelen Nesef'te (Nahşeb) dünyaya geldi. Dedesi, babası ve oğlunun Nesef'te doğup öldüğü bilinmektedir. Dedesinin dedesi Müstağfirî'den dolayı Müstağfirî, Nesef'in diğer

adı Nahşeb'e nisbetle Nahşebî nisbesiyle de anılır. Dedesi, babası ve oğlu da hadisle meşgul olmuştu. Dedesi ve babasından başka Buhara'da hadis hâfızı Ebû Abdülâh Muhammed b. Ahmed Guncâr, Serahs'ta Zâhir b. Ahmed es-Serahsî, Merv'de Ebû'l-Heysen Muhammed b. Mekki el-Küşmîhenî gibi âlimlerden ders aldı. Ayrıca Ahmed b. Ali el-Bikendî, Ahmed b. Muhammed el-Kelâbâzî ve diğer birçok hocadan ilim tahsil etti. Kendisinden hadis dinleyenler arasında oğlu Ebû Zer'den başka en uzun süre talebesi olan Abdülazîz b. Muhammed en-Nahşebî, *el-Ensâb* müellifi Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî'nin büyük dedesi kadı Ebû Mansûr Muhammed b. Abdülcebbar es-Sem'ânî, Ebû Ali Hasan b. Abdülmelik en-Nesefî, Hasan b. Ahmed es-Semerkanî ve İsmâil b. Muhammed en-Nûhî yer alır. Müstağfirî, Nesef'te devrinin Hanefî âlimlerinin önde gelenlerinden biri ve aynı zamanda şehrin hatibi idi. Oğlu Ebû Zer el-Mustağfirî ondan sonra Nesef hatipliğini üstlendi. Amelde Hanefî, itikadda Eş'arî mezhebine mensup olan Müstağfirî'nin *Keşfü'z-zunûn*'da (II, 1417) Şâfiî mezhebine nisbet edilmesi bir zühul eseri olmalıdır. Müstağfirî, Buhârî'nin Firebrî nüshasını en son rivayet eden Ebû Ali el-Küşânî'den bu nüshayı rivayet etmiştir (İbnü'l-Esîr, III, 99). Güvenilir bir hadis hâfızı olarak tanınan Müstağfirî'nin rivayetlerine ve eserlerine pek çok kaynaktan atf yapılmış ve ictibaslarda bulunulmuştur. Zehebî'nin sadûk, İbn Nâsirüddin'in sika ve devrinin önde gelen âlimlerinden biri diye nitelediği Müstağfirî'yi her iki âlim de mevzû olduğunu açıklamada mevzû rivayetler naklettiği için eleştirmiştir. Abdülhay el-Leknevî'nin, yaşadığı devirde Mâverâünnehir'de cem', tasnif ve hadisleri anlama konusunda bir benzerinin bulunmadığını söylediği Müstağfirî 30 Cemâziyelevvel 432'de (5 Şubat 1041) Nesef'te vefat etti. Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî onun kabrini ziyaret ettiğini söylemektedir.

Eserleri. 1. *Ṭıbbü'n-nebî* (et-Ṭıbbü'n-nebevî) şallallâhü 'aleyhi ve sellem (Tahran 1281, 1294, 1304, 1318, 1327; Kum 1362; Necef 1385/1965; Meclisî'nin *Bihârü'l-envâr* adlı eserinin içinde, XIV, 551-553). 2. *Delâ'ilü'n-nübüvve*. Paris Bibliothèque Nationale'de bulunan bir nüshası üzerine (AY, nr. 6325) Georges Vajda tarafından bir değerlendirmeye yayımlanmıştır ("Un manuscrit du *Kitâb Dalâ'il an-Nubuwwa* de Ğa'far al-Mustağfirî", *Studi Orientalistici in Onore di Giorgio Levi Della Vida*, Roma 1956, II, 567-572). Abdurrah-

man-ı Câmî, *Şevâhidü'n-nübüvve*'sinde bu eserden ictibaslarda bulunmuştur. 3. *et-Temhîd fi't-tecvîd* (Dublin Chester Beatty Library, nr. 3954). 4. *Kitâbü'z-Ziyâdât*. Abdülğanî el-Ezdî'nin *el-Mü'telif ve'l-muhtelif* adlı eserine yaptığı bir zeyildir (Zâhiriye Ktp., Hadis, nr. 525, vr. 45-67). 5. *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*. İmam Şâfiî'den sonra konusunda yazılan ilk eser olduğu kaydedilen kitabın bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Esad Efendi, nr. 181).

Mustağfirî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Ma'rifetü's-şahâbe*, *Kitâbü'd-Da'avât*, *Kitâbü'l-Menâmât* (*Münâsebât*), *Huṭabü'n-nebî 'aleyhi's-selâm* (*el-Huṭabü'n-nebeviyye*), *Kitâbü'l-Evâ'il*, *Şemâ'ilü'n-nebî*, *Kitâbü's-Şî'r ve's-şu'arâ'*, *el-Müselselat fi'l-hadis*, *Kitâbü'l-Vefâ'*, *Kitâb fi'l-hikme*, *Kitâbü'l-Eyyâm ve'l-leyâlî*, *Târîhu Nesef ve Keş*, *Târîhu Semerkand*.

BİBLİYOGRAFYA :

Mustağfirî, *Ṭıbbü'n-nebî*, Necef 1385/1965, Muhammed Mehdi Hasan el-Horasân'ın girişi, s. 9-18; İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiretü'l-huffâz* (nşr. Hamdî Abdülmecid es-Selefi), Riyad 1415, III, 1102-1103; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, III, 99, 208-209; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XV, 33; XVII, 564-565; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍiyye*, II, 19-20; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 424-425; *Keşfü'z-zunûn*, I, 296, 308, 715, 760; II, 1059, 1277, 1417, 1463; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, Tahran, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), I, 42; XIV, 551-553; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 57; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 253; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, III, 150; Elbânî, *Maḥṭûṭât*, s. 407-408; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 71-72, 79, 84, 122, 239, 254, 277, 359; Hikmet Beşir Yâsin, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, Cidde 1422, I, 156-157; Hüseyin b. Kâsım b. M. en-Nuaymî - Hamza b. Hüseyin b. Kâsım en-Nuaymî, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, Cidde 1422, VI, 419-420.

İBRAHİM HATİBOĞLU

MÜSTAHFİZ

(المستحفِظ)

Osmanlı askerî teşkilâtında kale muhafızları için kullanılan terim.

Sözlükte "korumak; ezberlemek" anlamlarındaki *hıfz* kökünün "istif'âl" kalıbından türeyen *müstahfız* kelimesi "koruyan, muhafaza eden" demektir. Bir terim olarak Ortaçağ İslâm tarihi kaynaklarında kale kumandanını ve emrindeki askerleri ifade eder (Aksarâyî, s. 14). Nitekim İbnü'l-Esîr, Sultan Alparslan'ı hançerle yaralayan ve ölümüne sebep olan Yusuf el-Hârizmî'nin bir kalenin müstahfızı olduğunu söyler (*el-Kâmil*, X, 73). Osmanlılar döneminde

ise kale kumandanının emrindeki askerler için kullanılmıştır. Osmanlılar'da asayiş ve güvenliği sağlamakla yükümlü olan, ayrıca serhad kalelerinde düşman hücumlarına karşı muhafazada bulunan askerler resmî kayıtlarda müstahfız terimiyle anılır. Bunun yanı sıra "merdân-ı kal'a, kale erenleri, kale erleri, hisar erleri" tabirleri de kullanılır.

Osmanlı askerî teşkilâtında ülke içinde ve sınırlardaki bütün kalelerde muhafaza ve savunma hizmetinde vazifeli askerî gruplar bulunurdu. Bunlar kalelerin önemine göre bölüklük halinde teşkilâtlanmıştı. Önceleri "hünkâr kulu" diye de anılan kale erleri genellikle Anadolu gençlerinden seçiliyordu ve ücretleri hazineden karşılanıyordu. Bazan bunlara başlangıç timarları da tahsis ediliyordu. Osmanlı Devleti'nin genişlemesine paralel olarak yeni kalelerin ele geçirilmesiyle sistemde bazı değişiklikler olmuş, özellikle stratejik öneme sahip serhad kalelerine yeniçeri gruplarından muhafız gönderilmişti. Ancak bunlar belli sürelerde kalelerde görev yapıyordu. XVI. yüzyılda bu gibi muhafaza ve savunma hizmetlerindeki yeniçeri bölüklerine müstahfız deniyordu. Asıl müstahfız olarak kalelerde sürekli kalan askerî gruplar ise genellikle "yerli kulu" diye anılan civar bölgelerin gençlerine dayanıyordu. İstanbul'daki ocaktan yollanan yeniçeriler ortalar halinde belli bir süre kalede bulunuyor, ardından başka bir kaleye naklediliyordu. Macar sınır kalelerinde bir yeniçeri ortasının en çok üç yıl kaldığı tesbit edilmiştir. Kalelerdeki muhafız yeniçerilere nöbetçi denirdi. Sonradan bunlar "yamak" adıyla anılmıştır. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yamaklığa geçiş konusunda bazı suistimaler ortaya çıkmıştır (Çelebizâde Âsım, s. 489). Kalelerde muhafızlık yapan bu yeniçerileri diğer yerli kulu müstahfızlardan ayırmak için onlara "odalı yeniçeri" denirdi. Bunlar merkezdeki mevâcib defterinde kayıtlıydı.

Sınır bölgeleri dışında iç kesimdeki kalelerde yerleşen muhafızlar hem daha az sayıdaydı hem de görev itibarıyla askerî bir fonksiyon icra etmekten çok bulunduğu şehir ve bölgenin asayişle yükümlü idi. Meselâ XVI. yüzyılda Manisa Kalesi'nde kırk yedi muhafız bulunuyordu ve bunlara timar tahsis edilmişti. Müstahfız timarlar asker götürme ve beslemekle yükümlü olmadıklarından düşük oranlarda idi (Manisa Kalesi müstahfızlarına XVI. yüzyılda 1000 akçe dolayında timar geliri ayrılmıştı).

Müstahfız timarları belirli köy gruplarından tahsis olunur, gelirleri müşterek ola-